

належне законодавче регулювання її діяльності та вдосконалення господарсько-правового статусу.

Література:

1. Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж: Рішення НКЦПФР від 22.11.2012 № 1688 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 100. – Ст. 417.
2. Міжнародні фінанси: навч. посібник / О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць. – К. : КНЕУ, 2005. – 557 с.
3. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
4. Берлач А. І. Організаційно-правові основи біржової діяльності: навч. посібник / А. І. Берлач, Н. А. Берлач, Ю. В. Ілларіонов. – К. : Фенікс, 2000. – 336 с.
5. Господарське право: навч посібник / Вінник О. М. – 2-ге вид., змін. та доп. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 766 с.

УДК 347.6

Шахназарян К.Е.,
здобувач кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЧУЖІ РЕЧІ ПРИ СПАДКУВАННІ

В запропонованій статті надається загальна характеристика поняття захисту прав на чужі речі при спадкуванні. При цьому наголошується, що важливе місце в реалізації засобів захисту права на чужі речі при спадкуванні займає форма захисту права на чужі речі, яка визначається як регламентований правом комплекс певних процедур, що здійснюється уповноваженими органами та/або самою особою, права якої порушено, в рамках правозахисного процесу, який направлений на відновлення порушеного чи оспорюваного права. Акцентується увага, що законні права та інтереси кожної

особи, яка має право на чужі речі, зокрема право на чужі речі при спадкуванні, захищаються у тому ж порядку, що й права власника цієї речі, тобто забезпечені абсолютним захистом.

Ключові слова: захист цивільних прав, речові права, права на чужі речі, захист прав на чужі речі, спадкування.

В предложенной статье дается общая характеристика понятия защиты прав на чужие вещи при наследовании. При этом акцентируется внимание, что важное место в реализации способов защиты прав на чужие вещи при наследовании занимает форма защиты прав на чужие вещи, которая определяется как регламентированный правом комплекс определенных процедур, который осуществляется уполномоченными органами и/или лицом, права которого были нарушены, в рамках правозащитного процесса, направленного на восстановление нарушенного или оспариваемого права. Акцентируется внимание, что законные права и интересы каждого лица, имеющего права на чужие вещи, в частности, права на чужие вещи при наследовании, защищаются в том же порядке, что и права собственника данной вещи, то есть обеспеченные абсолютной защитой.

Ключевые слова: защита гражданских прав, вещные права, права на чужие вещи, защита прав на чужие вещи, наследование

In the proposed article provides a general description of the concept of protection of rights to other people's things in succession. In this case the focus is that an important place in the implementation of protection methods rights to other people's things in succession to take a form of protection of rights to other people's things, which is defined as regulated set of rules of certain procedures, which is carried out by the authorized bodies and / or the person whose rights have been violated in within the human rights process aimed at restoring the violated or disputed rights. The attention that the legitimate rights and interests of each person having a right to other people's things, in particular, the right to other people's things in succession, are protected in the same way as the rights of the owner of the thing, that is, ensuring absolute protection.

Keywords: protection of civil rights, property rights, the right to other people's things, the protection of rights of other people's things, inheritance.

Постановка проблеми. Ретельне дослідження та розробка способів захисту прав на чужі є важливими умовами їхнього застосування. Слід констатувати, що у теперішній час у судовій практиці досить часто зустрічаються помилки, викликані неправильним розумінням фундаментальних засад законодавчого регулювання та доктринального підходу як до поняття захисту прав на чужі речі, так і до їх змісту.

Аналізуючи чинне законодавство України і практику, можна зробити загальний висновок, що поряд з позитивним регулюванням речових прав набуває великого значення і регулювання таких відносин у випадку їх порушення, адже без надійного механізму захисту існування речових прав взагалі втрачає сенс, тому що в такому випадку буде неможливим здійснення суб'єктами цих прав своїх правомочностей стосовно належного їм майна, а тому неможливим буде і функціонування інституту речових прав.

Аналіз дослідження даної проблеми. Сформульовані в науковій статті результати дослідження ґрунтуються на працях українських та іноземних вчених-юристів радянського і сучасного періодів в галузі цивільного права: С.С. Алексеєва, М.М. Агаркова, Д.В. Бобрової, Т.В. Боднар, І.В. Болокан, В.А. Васильєвої, Н.Ю. Голубєвої, М.В. Гордона, І.О. Дзери, О.В. Дзери, Г.В. Єрьоменко, В.М. Зубара, О.С. Йоффе, В.М. Ігнатенка, А.М. Колодія, В.М. Коссака, О.О. Красавчикова, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.А. Майданика, М.С. Малєїна, В.П. Маслова, Г.К. Матвєєва, І.Б. Новицького, О.А. Собчака, П.Р. Стависького, Є.О. Суханова, Ю.К. Толстого, К.А. Флейшиць, Ю.Б. Фогельсона, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонів, Ю.С. Червоного, Я.М. Шєвченко, Р.Б. Шишки та інших дослідників речових прав.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз поняття захисту прав на чужі речі при спадкуванні та аналіз чинного законодавства України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Захист прав на чужі речі за законодавством України визначається як використання уповноваженими особами, титульними власниками, цивільно-правових засобів поновлення своїх прав та усунення перешкод у здійсненні цих прав.

Суб'єктами захисту прав на чужі речі є особи, які мають такі права, зокрема володілець, сервітуарій, емфітевта та суперфіціарій [13, с.201]. Так у ст. 369 ЦК України зазначено, що за захистом порушених прав може звертатись лише «особа, яка має право на чужі речі». Вказана трактовка захисту прав на чужі речі (майно) змістовно відрізняється від зазначеного у ст. 48 Закону України «Про власність», де було передбачено, що особа яка володіє майном має право на захист порушеного права на володіння річчю [8, с. 47]. Таким чином, законні власники майна (річчі), які з незалежних від них причин були позбавлені фактичного користування та володіння майном, втрачали можливість захисту своїх порушених прав власності на майно [9, с. 136; 12, с. 104-111]. Тому з прийняттям у 2003 році ЦК України, було врегульовано відносини щодо прав на майно та права на чужі речі, а Закон України «Про власність» втратив свою чинність. Таким чином, права на чуже майно можуть бути захищені в разі неправомірного порушення, але в ЦК України [2] не передбачені спеціальні засоби їх захисту. Отже, права на чужі речі підлягають захисту з використанням засобів, за допомогою яких захищається право власності відповідно до положень глави 29 ЦК України [5]. Тут передбачаються не тільки загальні засади захисту права власності, а й окремі способи такого захисту. ЦК України передбачає можливість захисту права власності шляхом подачі віндикаційного та негаторного позову, а також позову про визнання права власності [13, с.]. Однак вказані засоби захисту стосується лише відновлення порушеного права самого власника і ніяк не стосуються відновлення права на чужі речі, зокрема при спадкуванні. При цьому, якщо розглядати положення ст. 396 ЦК України то визначимо, що речові права на чуже майно можуть бути захищені в разі неправомірного порушення, але, при цьому цивільним законодавством України не передбачені спеціальні засоби їх захисту. Разом з цим, у ст. 396 ЦК України зазначено,

що права на чуже майно підлягає захисту із застосуванням тих самих засобів, за допомогою яких захищається право власності відповідно, шляхом зобов'язання володільця довести, що в нього є право володіння чужою річчю за договором із власником та або за законом. Відзначимо, що вказане доведення прав володіти чужою річчю мають назву – петиторні засоби захисту [3] та/або володільницькі. Крім того, відповідно до положень ст. 396 ЦК України, право використовувати петиторні засоби захисту надано, лише особам, які мають право на чуже майно, а саме суперфіціаріям, емфітевтам, суперфіціаріям (ст. 395 ЦК України).

Згідно зі ст. 398 ЦК, право володіння виникає у будь-якої особи, володіння якої виникло на підставі договору з власником або особою, якій майно було передано власником, а також на інших підставах, встановлених законом. Таким чином, перевізник, зберігач, інші особи, які володіють на підставі договору, а також особа, яка знайшла річ протягом терміну на розшук власника, є особами, за якими визнається право володіння, тобто право на чужі речі. Права вказаних осіб захищаються за допомогою петиторних засобів захисту. Якщо особа має зобов'язальне або інше право на річ, але здійснення цього права не пов'язане з перебуванням майна у володінні цієї особи, положення ст. 396 та глави 29 ЦК України на неї не розповсюджується. Таким чином, за аналогією, у відповідності до положень ст. 396 ЦК України, петиторними засобами захисту можуть бути захищені права на чужі речі осіб які отримали це право за заповітом та/або у спадщину.

Одночасно з цим, у ЦК України не передбачаються спеціальні речові позови для захисту окремих прав на чужі речі та/або майно, які виникли, від можливого порушення з боку третіх осіб та власника майна. Законні права та інтереси кожної особи, яка має право на чужі речі, зокрема право на чужі речі при спадкуванні, захищаються у тому ж порядку, що й права власника цієї речі, тобто забезпечені абсолютним захистом. Це надає особі, яка має право на чужі речі при спадкуванні, право скористатися певними засобами захисту свого права відповідно до природи того чи іншого права на чужі речі.

Реалізація встановлених прав на чужі речі, пов'язана з набуттям володіння вказаними речами. Таким чином, в разі втрати особою, яка має право на чужі речі за заповітом та/або за спадщиною, володіння, вона може застосувати для захисту своїх прав такий засіб, що є подібним віндикаційному позову (ст. 387 ЦК України), в разі порушень, не пов'язаних з втратою володіння, – засобом, що є подібним негаторному позову (ст. 391 ЦК України), а в разі створення реальної загрози такого порушення у майбутньому – засобом, подібним прогрібіторному позову (ч. 2 ст. 386 ЦК України) [5].

Крім наведених вище спільних для всіх прав на чужі речі та відповідних їх природі засобів захисту речових прав, правилами про окремі з них, і будуть встановлені спеціальні засоби захисту. При цьому, на підставі аналізу чинного законодавства, зазначимо, що окремим цивільно-правовим засобом захисту буде той засіб, необхідність застосування якого може виникнути в особи, яка вимагає встановлення сервітуту, на стадії ведення переговорів із власником речі та/ або майна, з приводу укладення договору про встановлення сервітуту [14, с. 351]. У такому випадку особа, яка вимагає встановлення сервітуту, має право на особливий позов про примусове встановлення сервітуту (ч. 3 ст. 402 ЦК України). Таким чином право володіння чужою річчю виникає на підставі договору між власником та особою яка має намір володіти цією річчю, а також на інших підставах, встановлених законом. Право ж користування чужою річчю (сервітут), зокрема при спадкуванні, може бути встановлено щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут) та/або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом [6, с. 33]. При цьому, як впливає з самого поняття сервітуту (ст. 401 ЦК України), він завжди полягає у праві користування і ніколи не є правом розпорядження.

Речово-правова природа сервітутних правовідносин робить можливим використання зобов'язально-правових засобів захисту при виникненні спорів між власником речі та сервітуарієм лише у випадках, прямо зазначених в законі або договорі. Зокрема, таке спеціальне правило встановлене ч. 7

ст. 403 ЦК України, яка передбачає відшкодування збитків, завданих власникові (володільцю) майна, щодо якого встановлений сервітут, на загальних засадах, тобто за правилами глави 82 ЦК України [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 402 ЦК України спір про встановлення сервітуту вирішується судом у разі недосягнення домовленості про його встановлення. Якщо особа, яка вимагає встановлення сервітуту, не зверталась до власника нерухомого майна з пропозицією про укладення договору про встановлення сервітуту, у неї відсутня підстава для звернення до суду.

Однак іноді зазначена вимога закону залишається поза увагою. Наприклад, Верховний Суд України ухвалою від 04.02.2009 року (справа № 6-5967св08) скасував рішення Мукачівського міжрайонного суду Закарпатської області від 23.10.2007 року та ухвалу апеляційного суду Закарпатської області від 17.01.2008 року, справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції. Встановлюючи земельний сервітут щодо використання частини земельної ділянки Особи 3, суди не звернули уваги на те, що з вимогою про встановлення земельного сервітуту позивачі безпосередньо до відповідачки не зверталися та в добровільному порядку його не вирішували, також не зазначали і в позові, на яких саме умовах (платній чи безоплатній, строковий чи безстроковий) вони бажають його встановити, де саме його слід встановити, у яких розмірах земельної ділянки, чи не будуть за варіантом, запропонованим позивачами, порушуватися права власника земельної ділянки, де встановлюється сервітут, чи обґрунтовані заперечення відповідачки проти встановлення земельного сервітуту або проти умов, запропонованих позивачами тощо. Встановлений судом земельний сервітут неможливо й виконати [7].

Встановлюючи земельний сервітут на певний строк чи без зазначення строку (постійний), суд має враховувати, що метою сервітуту є задоволення потреб власника або землекористувача земельної ділянки для ефективного її використання; умовою встановлення є неможливість задовольнити такі потреби в інший спосіб, і в рішенні суд має чітко визначити обсяг прав особи, що звертається відносно обмеженого користування чужим майном.

Крім сервітуту, права на чужі речі за заповітом можуть виникати й на право особи на забудівлю земельної ділянки – суперфіцій). (ч. 2 ст. 102 ЗК України, ч. 1 ст. 413 ЦК України)[3]. Судового порядку встановлення суперфіцію не передбачено.

Відповідно до норм ст. 182 ЦК України, Законів № 1952-IV, від 07.07.2011 року № 3613-VI «Про державний земельний кадастр» суперфіцій підлягають державній реєстрації.

Деякі суди не враховують, що правовідносини, які випливають із договору про передачу земельної ділянки в користування на умовах суперфіцію, та правовідносини, засновані на договорі оренди, не є тотожними і регулюються різними нормами права. Одночасне застосування ст. 416 і ст. 783 ЦК України є помилковим.

Право користування чужою земельною ділянкою для забудови, крім права користування земельною ділянкою державної або комунальної власності для забудови, внесення їх до статутного фонду або передачу у заставу, є відчужуваним і може передаватися також у порядку спадкування.

Висновки. На підставі зробленого аналізу чинного законодавства України можна дійти висновку, що «захист права власності» є ширшим поняттям від поняття «захист права на чужі речі при спадкуванні», що є набагато вужчим поняттям. Акцентується увага, що важливе місце в реалізації засобів захисту права на чужі речі при спадкуванні займає форма захисту права на чужі речі, яка визначається як регламентований правом комплекс певних процедур, що здійснюється уповноваженими органами та/або самою особою, права якої порушено, в рамках правозахисного процесу, який направлений на відновлення порушеного чи оспорюваного права. Якщо особа має зобов'язальне або інше право на річ, але здійснення цього права не пов'язане з перебуванням майна у володінні цієї особи, положення ст. 396 та глави 29 ЦК України на неї не розповсюджується. Таким чином, за аналогією, у відповідності до положень ст. 396 ЦК України, петиторними засобами захисту можуть бути захищені права на чужі речі осіб, які отримали це право за заповітом та/або у спадщину.

Одночасно з цим, у ЦК України не передбачаються спеціальні речові позови для захисту окремих прав на чужі речі та/або майно, які виникли, від можливого порушення з боку третіх осіб та власника майна. Законні права та інтереси кожної особи, яка має право на чужі речі, зокрема право на чужі речі при спадкуванні, захищаються у тому ж порядку, що й права власника цієї речі, тобто забезпечені абсолютним захистом. Це надає особі, яка має право на чужі речі при спадкуванні, право скористатися певними засобами захисту свого права відповідно до природи того чи іншого права на чужі речі.

Література:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. за № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
3. Земельний кодекс України, Верховна Рада України, Закон від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27.
4. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар / За ред. Довгерта А.С., Кузнецової Н.С., Луця В.В. [та ін.]. – К.: Істина, 2005. – 928 с.
5. Цивільний кодекс України: науково-практ. комент / Є.О. Харитонов, В.В. Завальнюк, І.М. Кучеренко [та ін.]; за ред. Є.О. Харитонova, Н.Ю. Голубевої. – 6-е вид., перероб. та доп. – Х.: Одиссей, 2010. – 1216 с.
6. Алексеева С. Виды земельных сервитутов и их классификация // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 30-33.
7. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28print%29/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419>
8. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 47.
9. Олейникова А.В. Деякі питання захисту права власності в Україні // Проблеми правознавства і правоохоронної діяльності: зб. наукових статей. – Донецьк, 2001. – С. 368.

10. Подопригора А. Основы римского гражданского права: Учеб. пособ. для студ. вуз./ Афанасий Подопригора; Отв. ред. Ю.В.Ежова. – 2-е изд., перераб. – К.: Вентури, 1995. – 286 с.

11. Римське право: Інституції / Ред. Є.О. Харитонов. – 3-е вид., виправлене. – Харків: Одиссей, 2003. – 287 с.

12. Харитонов Е.О. Рецепція римського приватного права як підгрунтя сучасної цивілістики / Е.О. Харитонов // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 2. – С. 104-111

13. Цивільне право України / За ред. Азімова Т.Н., Ігнатенка В.М., Приступи С.М. – К.: Істина, 2004. – 425 с.

14. Цивільне та сімейне право України: Підручник / За ред. Є.О. Харитонova, Н.Ю. Голубевої. – К.: Правова єдність. – 2009. – 968 с.